

Alkärret vid Jutjärn

Bengt Oldhammer och Tomas Ljung

Siljans silurkalkstråk och det gamla odlingslandskapet kring byarna i Rättvik och Boda har ådragit till sig ett omfattande botanisk intresse genom seklen. Det väldiga isälvsområdet längs Enån, som lite svävande brukar kallas för ”Rättviksheden” och ”Gärdsjöfältet”, har däremot fram till mycket sent främst varit känt bland kvartärgeologer. Under de senaste åren har dock ”heden” med sina förgreningar alltmer kommit att framstå som biologiskt unikt i Dalarna, kanske till och med i Norden.

Området uppstod under isavsmältningen, då Ore älv kom brusande genom Ockrandalen norrifrån och tömde sig i Siljan, som då var en havsvik. Deltat utgörs av över hundra meter djupa sedimentlager och omfattar många kvadratkilometer tallskogsklädd, obebodd och labyrintisk åsterräng, med småsjöar och raviner, underjordiska bäckflöden och uppstickande revkalkkullar.

Undersökningar utförda av såväl DABS som svampklubben Skogsrisikan visar att hela detta stråk hyser rika förutsättningar för en varierad och ovanlig flora av både kärlväxter och svamp. Till största delen är det dock ännu ofullständigt utforskat. Isälvsområdets utbredning framgår av kartan på nästa sida.

Avsnittet mellan Jutjärnen och Gärdsjön är kraftigt kalkpåverkat. Det följer Lenåsbäcken, som närmast kommer från den kalkoligotrofa Jutjärnen, där förutom *finbräken* ett 20-tal starrarter trängs längs stränderna, men knappt någonting utom kransalger klarar att växa ute på blekebottnarna i det ultrabasiska vattnet. Nedströms Jutjärnen strömmar bäcken till största delen underjordiskt genom den knastertorra mosippsheden. Bäckens avslöjas av ett grönskande bälte av örtvegetation, där alla silurens ängsblommor trivs och där man även återfinner rariteter som *smällvedel*, *fjällvedel*, *fältgentiana*, *ängsgentiana* och mattor av *låsbräken*. Längre nedströms, i dödisgroparna vid Värmdalen och Tuvtjärn, hittar man arter som *trådnate*, *hårmöja* och *huvudstarr*, samt flera arter kalkinkrusterade kransalger. Bäckens mynnar till sist i Gärdsjömyren, där *jämtstarr*, *smaldunört* och *sumpröksvamp* växer bland *ängsnycklar* i tusental. Och sedan tar Enåns dalgång vid, med ett gytter av hemlighetsfulla småsjöar och en lång rad märkliga arter. *Bombmurklan* är en av de mest kända.

För fyra år sedan upptäckte Rolf Lundqvist ett gråalkärr längs Lenåsbäcken söder om Jutjärnen, strax norr om Borna by. Det märkliga med kärret är att alarna står på välutvecklade socklar. Detta är ju inget ovanligt för klibbalar, men då det gäller gråal har vi ingenstans i litteraturen, trots idogt sökande, kunnat finna en beskrivning av en motsvarande naturtyp. Förmodligen är gråalkärret mycket gammalt, kanske kan det äga en kontinuitet på (flera?) tusen år.

Vid Jutjärnskarret blommar på våren en örtrik flora med bland annat *skuggviol*, som framförallt växer på mossbelupna stubbar och gamla lågor, märkligt nog. Blomningen 1997 var riklig och vissa plantor hade upp till tio blommor.

I alkärret växer på alsocklarna sådana lavrariteter som *späd brosklav*, *trådbrosklav* och *spröd rosettbrosklav* och mossor som *Campylium sommerfeldtii*, *Isopterygium pulchellum* och *Tritomaria exsectiformis*. Längs bäckdråget som avvattnar kärret finns *ringlav* och rikligt med *enlav* samt de rödlistade mossorna *liten måntandsmossa*, *platt spretmossa* och *rikkärrsskapania*. På ved intill bäcken finns en rad intressanta arter som t ex *Scapania calcicola*, *Campylophyllum halleri*, *Tayloria lingulata*, *Riccardia latifrons* och *R. palmata*. Vid ett besök 1998 kunde man notera att snöbrottshösten -97 gått hårt åt kärret. Flera lövträd hade knäckts och en alsockel hade kapsejsat och dråsat omkull med träd och allt. Intill ån hade nu också en avverkning skett, där man i och för sig lämnat kantzoner, men på flera ställen ändå gått alltför nära bäcken.

Allt detta väcker förstås funderingar kring hur området skulle behöva skyddas och skötas, innan vidare skogsbruk bedrivs här. En skogshistorisk analys blir i detta sammanhang mycket viktig. Man måste förstås fråga sig hur öppet detta skogslandskap har varit under äldre tid. Oförklarligt är också varför tusentals enar längre ned längs bäcken för ett antal år sedan bara tvärdog.

Sedan en tid har förhandlingar förts mellan naturskyddsföreningen, kommunen och markägare och ett mindre samrådsområde kring Enån kan bli verklighet inom kort. För att säkra hela detta sällsamma områdes unika värden fordras dock ett helhetsgrepp. Varje form av reservatsbildning och skötselplan måste föregås av detaljerade inventeringar, från Hedslund i söder till Ockrandalen i norr.

Det centrala partiet av gråalkärret vid lågvatten. Här med kärrets upptäckare, Rolf Lundqvist. Foto: Bengt Oldhammer.